

FRAMTIDENS LÄRANDE OCH LÄRARE

- EN SAMMANFATTNING AV EN FRAMTIDSSTUDIE

29 JANUARI 2013



INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

Kairos Future har tillsammans med många olika medarrangörer genomfört studier som handlar om utbildning, skola och lärande. *Skola 2021 (2006)* gick på djupet med de grundläggande berättelserna om skolan. *Högskola 2025 (2007)* kartlade högskolans utmaningar. *Framtidens skolledare (2009)* pekade på vikten att ledningen i skolor lyckas skapa en positiv förväntanskultur och *Digital kompetens i skolan (2011)* blottade bristen på IT och digital kompetens i skolan.

Det övergripande syftet med den här studien är att göra en oviss framtid kring läroren och lärandet mer greppbar. Några grundläggande frågeställningar för studien är:

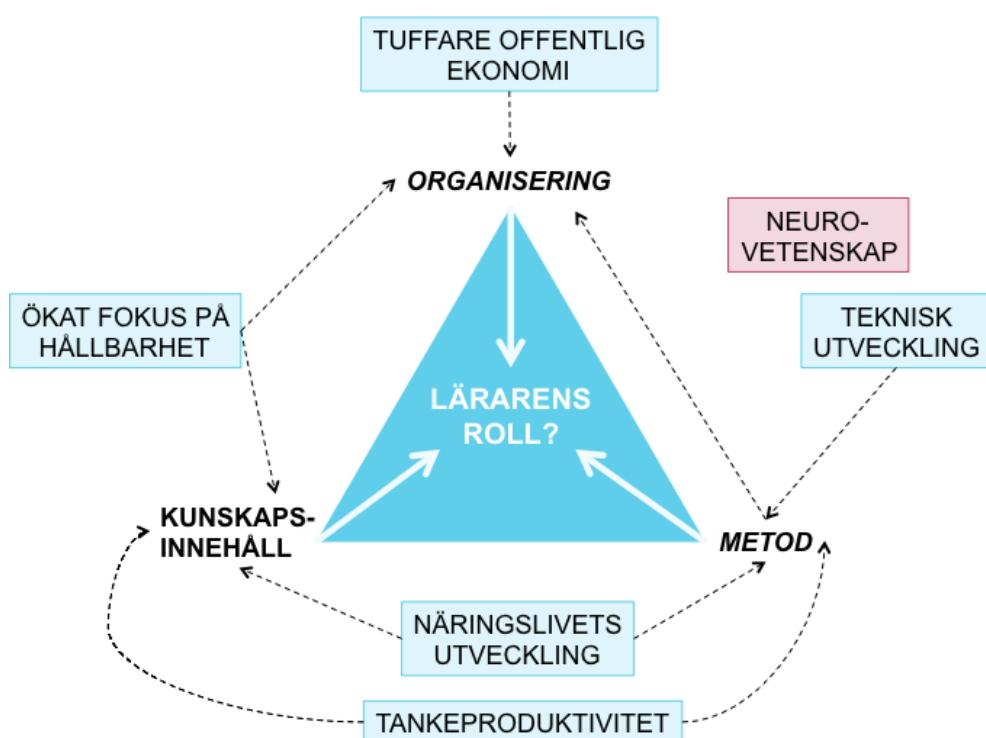
- Vilken omvärld kommer att möta läraren i framtiden?
- Hur kommer lärande att gå till år 2031?
- Vilken eller vilka lärarroller är sannolika och önskvärda med sikte på år 2031?
- Vilka hinder finns det för att lärande och lärarrollen ska utvecklas positivt mot 2031?
- Vilka tänkbara lösningar finns för att lärande och lärarrollen ska utvecklas positivt mot 2031?

På dessa frågor finns naturligtvis inga givna svar. Ändå är de nödvändiga att ställa sig för att vara väl förberedd för framtiden. Med studien hoppas vi kunna uppmuntra till ett proaktivt agerande för de som arbetar och brinner för lärande och lärare. Det här är en sammanfattande kortversion av huvudstudien, som medarrangörerna får ta del av.

Studien bygger på resultat från en uppsättning av olika metoder. En förstudie genomfördes och diskuterades med medlemmar i Kairos Futures framtidsnätverk Kairos Future Club. Ett expertseminarium med forskare och andra kunniga personer inom olika områden genererade många spännande tankar. I workshops med lärare testades experternas hypoteser om framtiden. Slutligen har 1560 lärare, 142 lärarstudenter, 856 rektorer, 128 förvaltningschefer och 557 gymnasieelever besvarat en enkätundersökning som handlade om lärande och lärare. 722 respondenter från ett allmänhetsurval besvarade i en tidigare enkätundersökning frågor om lärares ställning och kompetens. Studiens slutsatser baseras på den samlade bilden av dessa metoder.

OMVÄRLDEN TRYCKER PÅ

Skolan befinner sig i ett paradigmskifte, där man tillsammans med övriga samhället befinner sig i en turbulent omvälvningsfas från *industrisamhälle* till *globalt tanke-samhälle*. Detta faktum sätter ramen för lärandet och lärarens utveckling och roll i framtiden. Sex huvudsakliga trender: teknikutveckling, neurovetenskapliga framsteg, näringslivets internationalisering, omställning från kortsiktig ekonomi till långsiktig hållbarhet, samt tankekraft som ny konkurrensfaktor och tuffare offentlig ekonomi påverkar lärarens värld.



Figur 1. Omvärldens påverkan på läraren i framtiden.

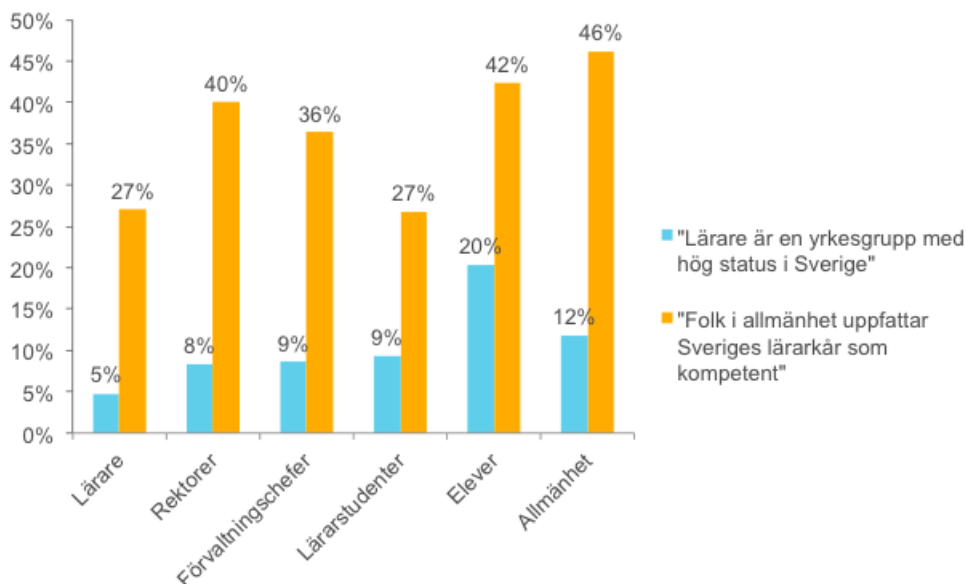
Vissa trender påverkar organiseringen av lärare och lärandet, andra påverkar själva kunskapsinnehållet eller metoden för lärande. Förändringarna i omvärlden innebär höga och nya krav på skolan och lärarna, som redan idag ofta uppfattar sig vara i en utsatt situation. I studien har vi identifierat fem knutar som behöver lösas upp för att lärarna ska kunna möta omvärldskraven.

FEM KNUTAR ATT LÖSA UPP

1. LÄRARNAS LÅG STATUS – SÄRSKILT ENLIGT DEM SJÄLVA

I den allmänna debatten framförs en höjning av läraryrkets status som viktigt för att förbättra den svenska skolan. Har då lärare så låg status som man kan befara?

Svaret på den frågan är ja – särskilt om man frågar lärarna själva. Bara 5% av lärarna i grundskola och gymnasium som besvarat undersökningen anser att lärare är en yrkesgrupp med hög status i Sverige. Nästan lika låga siffror finner vi när vi frågar rektorer, förvaltningschefer och lärarstudenter. Allmänheten och framförallt eleverna är de grupper där störst andel anser att läraryrket är ett statusyrke, men även där är siffrorna låga.

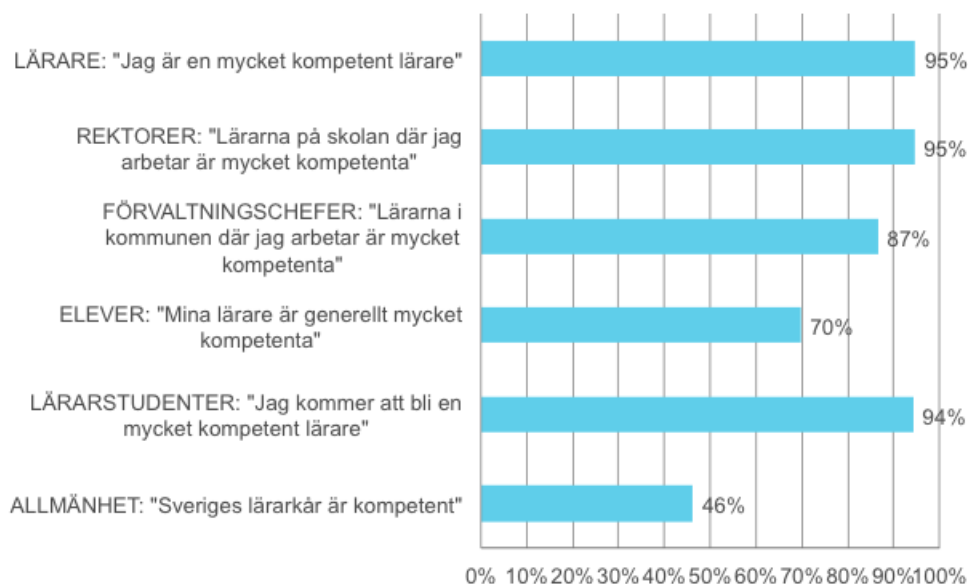


Figur 2. Andel som instämmer i påståendet "Lärare är en yrkesgrupp med hög status i Sverige" respektive, "Folk i allmänhet uppfattar Sveriges lärarkår som kompetent".

Samma mönster finner vi i svaren på frågan om lärare och andra aktörer i skolan tror att allmänheten uppfattar Sveriges lärarkår som kompetent. Drygt en av fyra lärare tror att allmänheten uppfattar att Sveriges lärare är kompetenta, i själva verket är det närmare hälften. Lärarnas självkänsla tycks inte vara på topp.

2. SKOLVÄRLDEN SER SUPERKOMPETENTA LÄRARE – ALLMÄNHETEN OCH ELEVERNA INTE LIKA ÖVERTYGADE

När lärarna får ta ställning till sin *egen* kompetens är det en annan bild som framträder. 95% anser att de är mycket kompetenta lärare. Rektorer och förvaltningscheferna håller med. Lärarstudenterna är även de övertygade om att de kommer att bli mycket bra lärare. Däremot är det bara 46% av allmänheten som anser att lärarna är kompetenta. Är det så att skolvärlden underskattar lärarnas ställning och överskattar lärarnas kompetens?



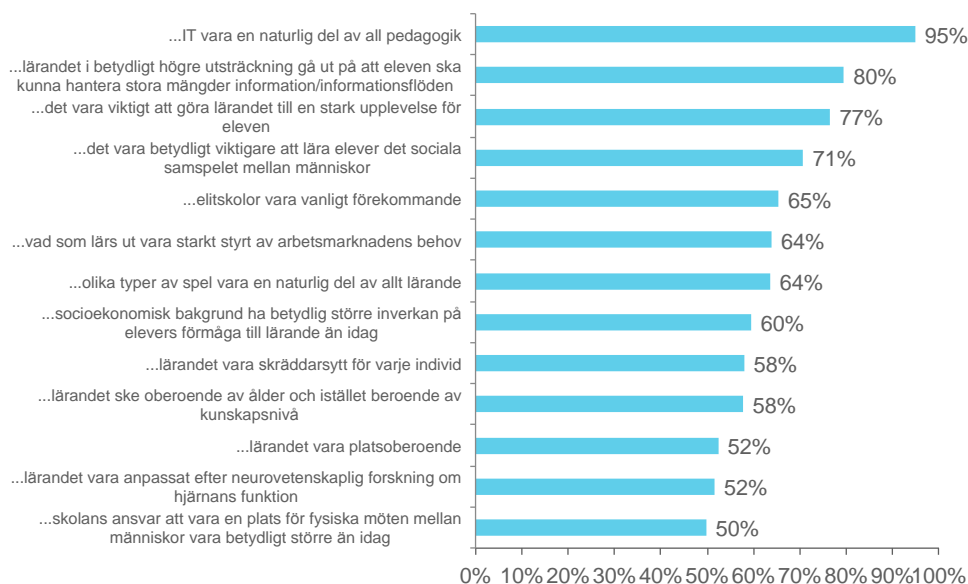
Figur 3. Är Sveriges lärare kompetenta? Andel som instämmer i påståendena ovan.

3. LÄRANDETS FRAMTID ÄR LÅNGT FRÅN LÄRARNÄ

Förutsättningarna för lärande och lärare ändras dramatiskt i och med informationsteknologins framsteg. Det innebär fantastiska möjligheter för elever att ta till sig ny kunskap, men det innebär också svårigheter, i synnerhet för lärare som inte upplever att de är tillräckligt bra på att hantera nya digitala verktyg.

I studien *IT och digital kompetens i skolan* kunde vi konstatera att närmare hälften av de tillfrågade lärarna inte ansåg att de hade tillräcklig IT-kompetens för det pedagogiska arbetet. Likväl är det tekniken som enligt respondenterna främst kommer att förändra lärandet. När vi frågar lärarna vad som troligen kommer att karaktärisera lärandet mot 2031 är det följande påståenden som hamnar i topp:

- *IT kommer att vara en naturlig del av all pedagogik*
- *Man tror också att lärandet i betydligt högre utsträckning kommer gå ut på att kunna hantera stora mängder information och informationsflöden.*
- *Högt kommer också påståendet att det kommer att vara betydligt viktigare att lära elever det sociala samspelet mellan människor, samt att*
- *Lärandet i hög grad kommer att behöva vara upplevelseorienterat för eleven*



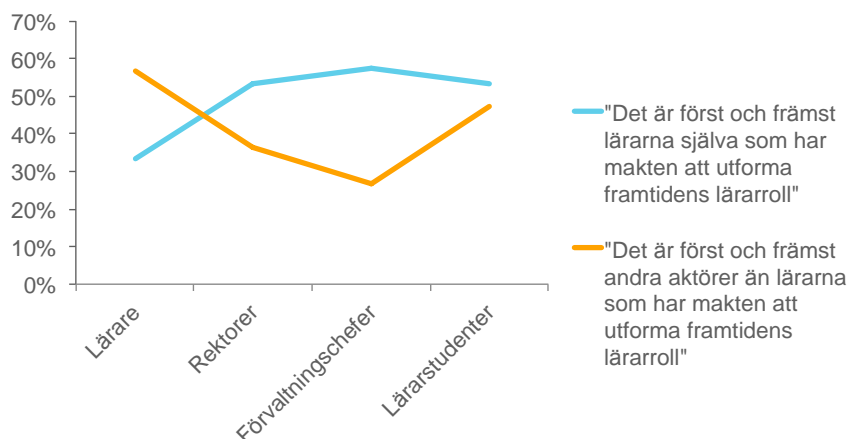
Figur 4. Andel som instämmer i olika påståenden om lärande år 2031. År 2031 kommer...

Mindre vanligt är det att man tror på anpassning av lärandet efter neurovetenskaplig forskning, ett område där stora framsteg görs och vars utveckling skulle kunna revolutionera pedagogiken tillsammans med ny teknik. Problemet är att de olika vetenskaperna pedagogik och neurovetenskap inte talar med varandra i särskilt hög utsträckning.

Torkel Klingberg, professor i kognitivneurovetenskap, framhåller att pedagogiken lite grann lever sitt eget liv¹. Detsamma kan sägas gälla i omvänt led – att neurovetenskap inte utgår från den pedagogiska föreställningsvärlden. Neurovetarna Theresa Schilab och Claus Emmeche pekar ut problem i brobyggandet mellan neurovetenskap och pedagogik² som främst handlar om svårigheten att ”översätta” från ett vetenskapligt område till ett annat, men även att pedagogik är ett praktiskt fält, till skillnad från neurovetenskapen.

4. NÅNANNANISMEN – VEM LEDER FÖRÄNDRING?

Framtidens lärarroll är inte skriven i sten, utan är något som går att påverka. En viktig fråga är vem som i själva verket sitter på makten att förändra och löser upp de knutar som studien kommit fram till. Bilden av vem som främst har makten att utforma framtidens lärarroll visar sig vara delad. Lustigt nog är det gemensamma för skolans aktörer åsikten att det främst är *någon annan* som sitter på makten att förändra. Ledningen säger att lärarna har bollen. Lärarna säger att det är någon annan. Lärarstudenterna anser förvisso i högre utsträckning att det är de själva som har makten över lärarrollen i framtiden, men de är ju inte lärare än.



Figur 5. Andel som instämmer i påståendena ovan om vem som främst har makten att utforma framtidens lärarroll.

5. FRAMTIDENS LÄRARROLL ÄR FULLSPÄCKAD, NÄR ARBETSBÖRDAN REDAN IDAG UPPLEVS SOM FÖR HÖG

Framtiden kommer för läraren enligt ovan handla om att navigera mellan pedagogik, informationsteknik och neurovetenskap. I vilken utsträckning dessa tre kommer att vara framträdande är dock osäkert och beror på hur väl olika forskningsfält kan kommunicera – och hur väl lärandets organisationer kan ta till sig nya rön. Hur kommer då läraren vara år 2031? Vi inleder här med läraren från elevens perspektiv. Vad är egentligen en bra lärare enligt gymnasieelever?



Figur 6. Vad som är bra lärare enligt gymnasieelever, svar från en öppen fråga. Ju större ord desto fler har nämnt ordet.

Framförallt ett ord står ut: en bra lärare ska vara *engagerad*. Och trevlig, rolig, positiv och glad. Lärandet ska vara inbäddad i bra stämning. Lite mer förvånande är kanske att en bra lärare även ska vara *sträng*. Uppenbarligen vill man ha en balans mellan en snäll och energisk person, som samtidigt är en auktoritet. Det är svårt att inte associera till den kända läraren Stavros Louca från *Klass 9A*.

Bilden eleverna ger av en bra lärare är tidlös och befriande okomplicerad. Läraren ska vara en trevlig person som bryr sig, men inte vara en lealös mes. Det kan vara

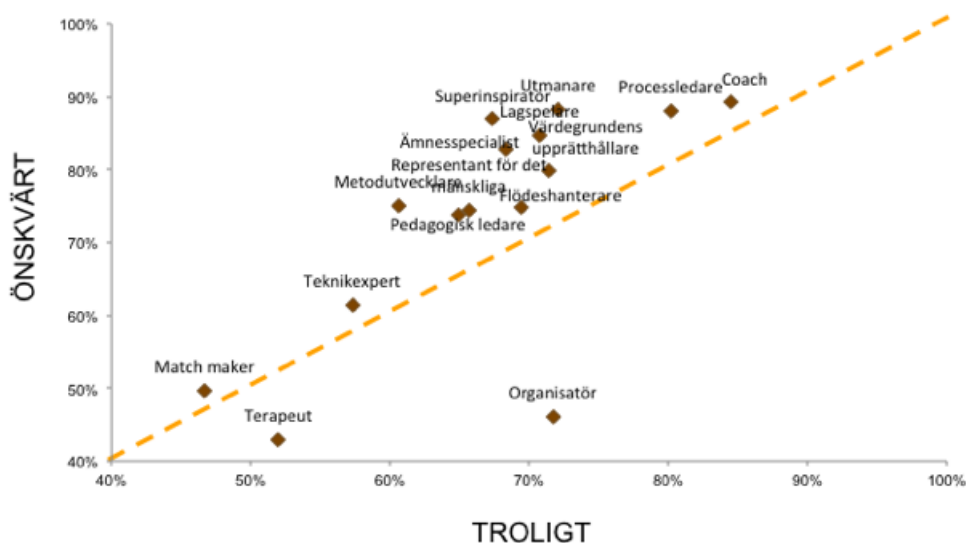
värt att i allt teoretiserande om lärarskap att stanna upp och återgå till elevernas bild. Kanske finns en beständig kärna av grundkvaliteter här som egentligen är det som räknas. I hög utsträckning är det också vad John Hattie kommer fram till i sina forskningsöversikter – läraren ska vara passionerat engagerad.

Vad säger då lärarna själva? Ber man dem resonera fritt om hur de tror lärarrollen kommer att ändras mot år 2031 är det en övergripande utveckling som uppfattas som sannolik: läraren blir mer av en *handledare* och *coach*. En lärare skriver karaktäristiskt att lärarrollen kommer:

”Förändras så att vi blir handledare och coacher som lotsar genom en digitaliserad värld. Framställer filmer och uppgifter som eleven tar del av via IKT och undervisningen kan ske var som helst, så även lärarens planering av densamma”.

Även när lärarna får ta ställning till ett antal beskrivna lärarroller är det ”coachen” och ”processledaren” som bedöms som mest trolig i framtiden. Det är inte den enda roll som uppfattas som trolig, nästan alla roller lärarna får ta ställning till bedöms som troliga mot 2031. Allt från ”superinspiratör” till teknikexpert.

Dessutom anser lärarna att nästan alla roller de får ta ställning till är önskvärda i framtiden. De enda rollerna man vill slippa är ”organisatören” som sköter administration, ”terapeuten”, som hjälper eleverna att hantera livets med- och motgångar, samt ”match makern” mot arbetslivet (se figur 7 nedan).



Figur 7. Andel lärare som anger att olika lärarroller är troliga och önskvärda i framtiden.

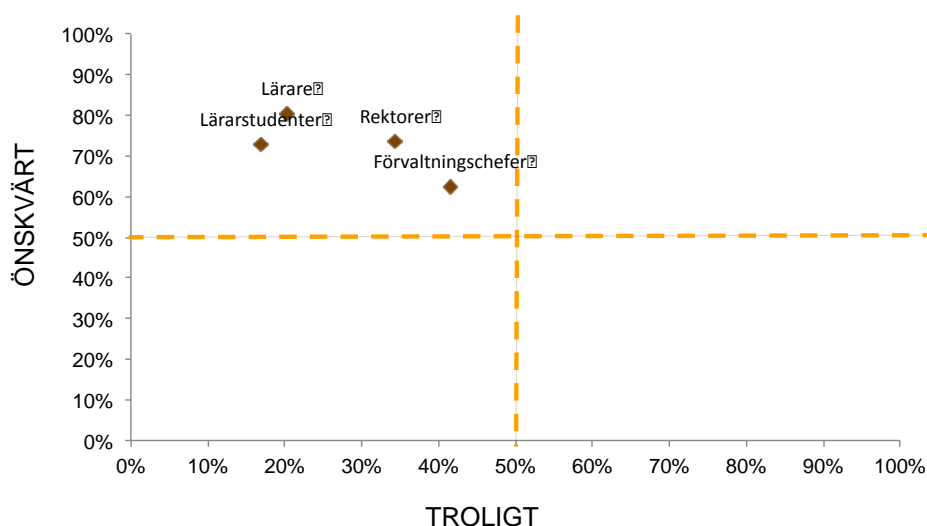
Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det finns enorma möjligheter för lärande och lärare när pedagogik och ledarskap möter teknik och neurovetenskap. Det finns dock fem svårlösta knutar som bromsar förändring mot en önskvärd riktning. Nedan presenteras en möjlig väg att gå för att börja lösa upp knutarna.

FRAMTIDENS LÄRARE: MOT ETT MER SPECIALISERAT YRKE

En bra lärare förväntas inte bara vara expert på sina ämnesområden och ha goda pedagogiska kunskaper. Förväntningar finns också på att läraren ska vara en god ledare i sin miljö, kunna fungera som en extra förälder när så krävs, vara stimulerande och förstå hur människor med olika sociala och kulturella bakgrunder stimuleras till lärande.

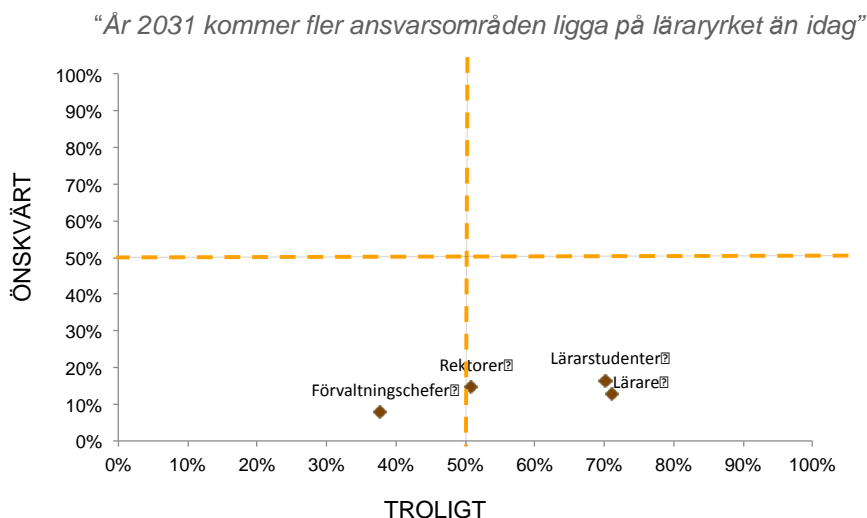
Sammanfattningsvis en stor kostym som redan idag är svår att fylla för en vanlig människa, och en komplex roll som kan antas vara svår att utbilda sig till. Är det då möjligt att fylla lärarrollen med än mer kompetenskrav? Är framtidens lärare en supermänniska?

“Är 2031 kommer färre ansvarsområden ligga på läraryrket än idag”



Figur 6. Andel som anser att färre ansvarsområden för lärare är troligt och önskvärt.

Frågar man om den troliga och önskvärda utvecklingen är svaret från lärarna att färre ansvarsområden är mycket önskvärt. Fyra av fem lärare anser detta. Samtidigt bedömer man att det är mycket orealistiskt, endast två av fem ser det som en trolig utveckling mot år 2031.

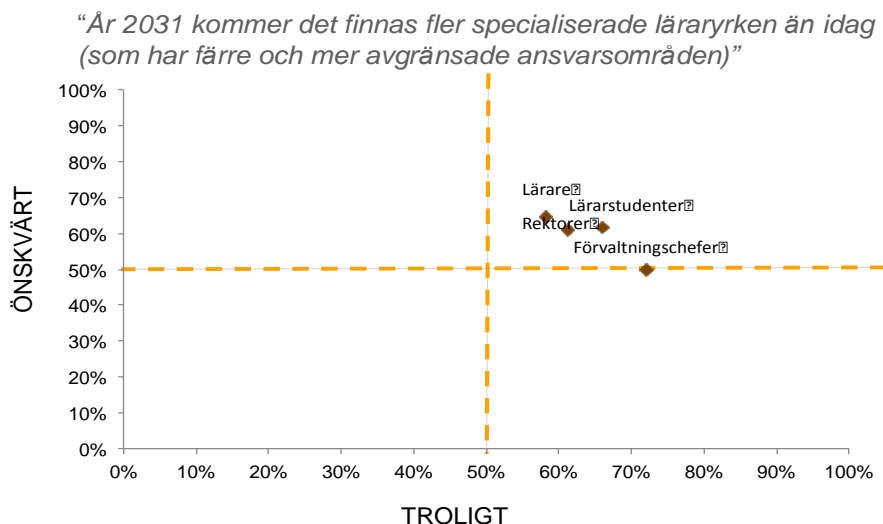


Figur 7. Andel som anser att fler ansvarsområden för lärare är troligt och önskvärt.

Den motsatta utvecklingen – en lärarroll med ännu fler ansvarsområden än idag, ses som troligt av de flesta lärare, men absolut inte önskvärd. Finns det då någon form av kompromiss som både är någorlunda önskvärd och någorlunda realistisk?

UTVECKLINGEN TALAR FÖR FLER, OCH MER SPECIALISERADE LÄRARYRKEN

Frågar man lärarna om en annan väg framåt – mot en ökad *specialisering* av läraryrket tycker åtminstone majoriteten att det är en utveckling som är både troligt och önskvärd. Möjligen står vi därför inför ett skifte där dagens lärarroll alltmer delas in i flera, mer avgränsade *lärarroller* – kanske till och med *flera läraryrken*.



Figur 8. Andel som anser att fler specialiserade läraryrken är troligt och önskvärt.

Hur skulle då de specialiserade läraryrkena ut i klartext? Nedan har vi skissat på några idéer kring detta som har sin utgångspunkt i de tyroller som definierats i projektet. Det bör betonas att när ordet ”ämne” används är det inte alls orimligt att det kan avse andra ämnesindelningar än de vi är vana vid idag. Det bör också understrykas att de roller vi beskriver främst har sin utgångspunkt i en tänkt lärandemiljö för något äldre elever (10-12 åringar och uppåt).

1: ”Ämnestränaren” (*Ämnesspecialist, utmanare och coach*)

Här har vi den specialist som mest liknar dagens lärare. *Ämnestränarna* arbetar närmast eleverna och följer deras utveckling inom sitt/sina ämnen. De har djupa ämneskunskaper och stor ämnesdidaktisk förmåga. De har ansvar för att planera och genomföra den nära undervisningen för eleverna och organisera gruppuppgifter, övningsupplägg och eventuella provtillfällen. De följer även upp elevernas prestationer och handleder dem till de individuella inlärningsmetoder och verktyg som passar bäst. Ämnestränaren är en del av det arbetslag som ska hjälpa eleven att utvecklas och arbetar i tätt samarbete med övriga specialister.

2: ”Ämnesledaren” (*Pedagogisk ledare, ämnesspecialist och lagspelare*)

Ämnesledarna är erfarna pedagoger som har till uppgift att vara ”lärartränare”. Förutom att vara ämnesspecialister är de också pedagogiska ledare som följer ny kunskap och utvecklingen av undervisningsmetoder inom sitt ämne. Ämnesledaren utbildar och coachar i huvudsak andra lärare för att få maximal utväxling av varje pedagog och elev på ämnesområdet. Denna specialisering fungerar som ett direkt, nära stöd till de pedagoger som varje dag möter eleverna, och utgör således ett utvecklande nav i ett kollegium av ämnestränare.

3: ”Superinspiratören” (*Superinspiratör, ämnesspecialist*)

Superinspiratörer blir de pedagoger som har den vassaste förmågan att entusiasmera och inspirera. De har en unik förmåga sporra även de mest oengagerade elever till att nyfiket sätta tänderna i utbildningsmaterialet och kan därtill förmedla perspektiv på var kunskapen har sin plats i samhället som ingen annan. Även om de till del reser runt och föreläser sker den huvudsakliga spridningen av deras föreläsningar genom inspelningar eller webinarium som distribueras till eleverna på teknisk väg. Eleverna kan när de vill återse dessa föreläsningar som inspiration eller repetition.

4: ”Mentorn” (*Coach, utmanare, match maker och lagspelare*)

Här har vi den grupp specialister som har ansvar för att stödja och överblicka elevernas utbildning som helhet – de som aktivt följer individuella framgångar, motgångar, förmågor och behov. *Mentorn* är endast undantagsvis undervisande lärare och har istället till uppgift att skapa sig en helhetsförståelse för eleverna. De arbetar med att coacha, utmana och visa på sammanhangen i deras utbildning. Mentornerna har också rollen att kultivera och vårda elevernas kunskapsutveckling på olika områden för att vid lämpliga tidpunkter kunna rekommendera framtida vidareutbildningar och karriärvägar. Mentorn arbetar också aktivt i dialoger med såväl eleven själv som med övriga pedagoger och vårdnadshavare. I den mån framtidens in-

stitutionella lärande också handlar om att lära eleverna att hantera med- och motgångar i livet som helhet är det inom den här specialiseringen som terapeut-rollen främst finns.

5: ”Metodutvecklaren” (*Metodutvecklare och teknikexpert*)

Här har vi de lärare som kanske inte har sin styrka i den personliga elevkontakten, men som har en fantastisk förmåga att förstå olika inlärningsätt och utveckla nya metoder och verktyg för inläring inom ett eller flera av de ämnesområden som skolan arbetar med. *Metodutvecklarna* arbetar i tätt samarbete med såväl ämnestränare som mjukvaruutvecklare och leverantörer av pedagogiska verktyg. De väljer, i samarbete med ämnestränarna, ut de stödverktyg och läromedel som ska användas i undervisningen och utbildar de praktiska pedagogerna. De studerar sina kollegors undervisningsmetoder och är också aktivt involverade i forskning inom skola och pedagogik.

ANSTÄLL FÖR VÄL SAMMANSATTA TEAM AV LÄRARE

Ett av de områden där det redan nu kan vara värt att fundera över ett förändrat tanke sätt är rekryteringen av lärare. Även om vi inte idag har en utpräglad specialisering inom läraryrket kan man fundera över om det inte vore lämpligt att tänka i de termerna på skol- och kommunnivå?

På vissa håll i landet ser vi redan början på ett skifte – från fasta klasser, klassiska scheman och lärande i slutna separata ämnesstupror – mot större arbetslag av lärare och elever som organiserar sig kring elevernas individuella behov. Från längre och mer sammanhängande tematiska läroböcker samt mot lärarteam som gemensamt planerar verksamheten utifrån hela arbetslagets nuläge och förutsättningar. Detta talar för att en omställning mot ökad specialisering redan är igång, och att sökandet efter *goda samansättningar* av olika lärarkompetenser snart blir viktigare än att söka enskilda lärare som ska vara ”bra på allt”.

Om utvecklingen pekar mot en ökad specialisering, i rollsammansättningar liknande den vi målat upp ovan, finns det också skäl att genomföra vissa typer av lärarrekruterings på högre nivåer än den enskilda skolan. En del av de yrken vi målat upp, såsom *ämnesledaren* (pedagogisk ledare, ämnesspecialist och lagspelare) och *metodutvecklaren*, är knappast effektiva om de verkar i endast en skolenhet. Istället bör de rekryteras för att serva ett flertal skolor, eller kanske en hel kommun. Andra yrken – såsom *teknikexperter* och *superinspiratörer*, som kan arbeta mer självständigt – kan förmodligen ha en anställning där de servar ännu fler skolenheter inom en viss region, eller kanske rentav på nationell nivå.

Om den här typen av läraryrken är önskvärda finns det sannolikt stora möjligheter att få dem på plats utan större kostnader på skolnivå. Det är snarare organisations- och samarbetsformerna som behöver definieras närmare.

En annan aspekt handlar om att, på lokal nivå, styra kunskapsutveckling och fortbildning inom den egna lärarkåren på ett mer målmedvetet sätt. Det är långtifrån alla skolor som idag styr vad lärarnas utvecklings- och utbildningsbudgetar ska

syfta till i ett längre perspektiv. På det seminarium där vi presenterade och diskuterade enkätens resultat hördes flera röster som menade att det läggs mycket liten möda och eftertanke vid lärarnas fortbildning.

Genom ömsesidig dialog och mer aktiv styrning av fortbildningen på skol- och kommunnivå skulle dagens lärarlag med all sannolikhet kunna utvecklas till team som på ett bättre sätt kan organisera sig kring eleverna.

MEDARRANGÖRER

Ett stort tack till medarrangörerna som möjliggjorde denna studie!

- IST
- Landskrona stad
- Kalmar kommun
- Kalmarsunds gymnasieförbund
- Nacka kommun
- Huddinge kommun
- Trelleborgs kommun
- Stockholm stad
- Kungälv kommun

NOTER

¹ Den lärande hjärnan, Klingberg 2011

² Nervpirrande pedagogik – en introduktion till pedagogisk neurovetenskap 2009